

התפתחותם של החיים הספרותיים בארץ ישראל

הקמתו של המרכז הספרותי בארץ ישראל, שיצר את האפשרות לקיום של חיים ספרותיים בה; (ב) הקמתה של חבורה ספרותית חדשה - חבורת כתובים - שחלק ניכר מאנשי הדור החדש השתייכו אליה (אם כי לא כולם, ולא דווקא הכולטים שבהם). אנשי הדור החדש ביטלו את הפואטיקה של דור התחייה וביקשו להציג במקומה פואטיקה אלטרנטיבית; (ג) תהליך חילופי הדורות, שבו התמודדו שתי חבורות ספרותיות על השליטה במרכז המערכת הספרותית. החבורה האופוזיציונית ביקשה להשתלט על המימסד הספרותי הקיים תוך כדי פיתוח של מערכת מימסדית אלטרנטיבית. תהליך זה של חילופי דורות לא היה בשום אופן תהליך מקרי או סתמי, אלא תהליך מכוון של מאבק על סטאטוסים, ועם השלמתו שונתה הסטרקטורה של המערכת הספרותית, ונקבע צביונם של החיים הספרותיים ודיוקנו של המרכז הספרותי בארץ ישראל לפרק זמן ממושך.

א. הקמתו של המרכז הספרותי בארץ ישראל היסודות להקמתו של המרכז הספרותי בארץ ישראל הונחו עוד לפני שעבר לכאן המרכז הספרותי מאירופה, עם עליית ביאליק וחבורתו לארץ בשנת 1924. היסודות הונחו עוד בתחילת שנות העשרה, תקופה שניתן לכנותה "תקופת ברנר", על שמה של האישיות הבולטת ביותר בה. בתקופה זו החלו להתפתח המימסדים הספרותיים שאיפיינו את החיים הספרותיים בארץ ישראל מאוחר יותר, אם כי דפוסייהם היו פתוחים עדיין במידה רבה. כשהמרכז הספרותי מאירופה עבר לארץ ישראל בשנת 1924, לא היה באפשרותו להעביר לכאן את המימסדים הספרותיים כפי שהתקיימו באירופה, והוא נאלץ להסתגל לדפוסיים שהוכנו עבורו עוד קודם לכן. כלומר, בהקמתו של המרכז הספרותי בארץ ישראל ניתן להבחין בין שני שלבים, השונים זה מזה באופיים ובצורת התפתחותם. השלב הראשון, תקופת ברנר, שבו נעשה ניסיון מודע להקים בארץ ישראל מרכז ספרותי אוטונומי, והשלב השני, תקופת ביאליק, שבו עבר המרכז הספרותי מאירופה לארץ ישראל (לאחר שנדד באירופה, מוארשה ואודסה למוסקבה, ואחר-כך לברלין), ונקבע מעמדו של

מאמר זה עוסק בתיאור עקרוני סוציו-היסטורי של התפתחות החיים הספרותיים בארץ ישראל. במושג החיים הספרותיים הכוונה למימסדים הספרותיים השונים ולמכלול הגורמים המקיימים יחסי גומלין עם המערכת הספרותית וקובעים את ריבודה (כגון מ'לוח, כתבי-עת, קהל קוראים, איגוד מקצועי של סופרים, חבורות ספרותיות ועוד). המאמר מתרכז באיפיון התהליכים העיקריים של החיים הספרותיים בין השנים 1910-1935, ואינו מציג את המודל התיאורטי למושג החיים הספרותיים, וגם אינו מתאר באופן מפורט את המיבנה ואת ההתפתחות של החיים הספרותיים בארץ ישראל.¹ תיאור התהליכים העיקריים שאיפיינו התפתחות זו נעשה כאן תוך תיאור בנייתו של המרכז הספרותי בארץ ישראל, שבמסגרתו התפתחו החיים הספרותיים. בשנים 1910-1935, בין עלייתו של ברנר לארץ לבין מותו של ביאליק, התרחשו שני תהליכים מרכזיים מבחינת ההיסטוריה של הספרות העברית:

1. בארץ ישראל הלך והתהווה מרכז תרבותי, כחלק מתהליך הבנייה של היישוב החדש ושל חברה לאומית, והמרכז הספרותי הועתק בהדרגה ממרכזו באירופה לארץ ישראל.
2. בתוך המרכז הספרותי, שבנייתו החלה בתקופת ברנר, קם בשנות העשרים דור חדש של משוררים, סופרים ואנשי-עט. אלה הציגו פואטיקה חדשה (הרושובסקי [5]) וביקשו לשמש אלטרנטיבה (מבחינת הפואטיקה שלהם ומבחינה מימסדית) לדור התחייה, שנמצא במרכז המערכת הספרותית ושלט במימסדים הספרותיים של מרכז הספרות העברית באירופה. שני תהליכים אלה, החילופים הסטרוטוריאליים של המרכזים הספרותיים וחילופי הדורות הספרותיים, היו קשורים ותלויים זה בזה. ניתן לתאר את הזיקה ביניהם תוך התמקדות בשלושת האספקטים הבאים: (א) אופן

¹ המודל התיאורטי ותיאור מפורט של החיים הספרותיים מופיעים בספרי החיים הספרותיים בארץ ישראל 1910-1933, העומד לצאת לאור בסידרת "ספרות, משמעות, תרבות", המכון לפואטיקה וסמיוטיקה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב.

המרכז הספרותי בארץ ישראל כמרכז העיקרי של הספרות העברית בעולם כולו.

השלב הראשון בהתפתחותם של החיים הספרותיים החל עם בנייתה של חברה לאומית חדשה בארץ. עלייתו לארץ של ברנר בשנת 1909 היתה רק גורם מזרז להקמתו של מרכז תרבותי בארץ ישראל, שנתפסה בעיני היישוב כחיונית לבנייתה של החברה הלאומית.

לארץ הגיעו באותם שנים אנשי ספרות צעירים, רובם בלתי מוכרים עדיין. אנשי ספרות אלה ביקשו לקיים בארץ ישראל, שבה לא היה קיים עדיין מרכז של ספרות עברית חילונית, פעילות ספרותית סדירה, ובעיקר תעשיית מו"לות וכתבי-עת ספרותיים, כדי שיוכלו להדפיס כאן את יצירותיהם, וגם כדי להפגין את זכותה של ארץ ישראל לקיום תרבותי אוטונומי. משאלותיהם הצטלבו עם פתיחותו של הציבור החילוני בארץ לקראת האפשרויות התרבותיות שאנשי הספרות ביקשו להציע לו, פתיחות שמקורה בעיקר בסטאטוס הגבוה של הספרות באותה תקופה, ובאמונה שלא תיתכן תחייה לאומית ללא תחייה תרבותית. יחס זה אל הספרות עשוי אולי להסביר את מעורבותם הרבה של אנשי המפלגות (מכל הזרמים) בפעילות הספרותית ובכעיותיה, וגם את המספר הגדול יחסית של קהל הקוראים. קהל הקוראים היה באותן שנים (יחסית כמוכר) הקהל הגדול ביותר שהספרות העברית בארץ ישראל זכתה לו. למשל ברנר הצליח למכור את ספריו ואת רביבים ב־500–1,000 עותקים, ורובם הגדול נמכרו בארץ ישראל (ראה ברנר [4], איגרת 449, איגרת 708). את הקובץ יזכור, שיצא לאור בשנת תרע"ב, מכרו ב־1,000 עותקים ויותר (גנוים א–18772). אחוזו הקוראים הלך וירד בהתמדה במשך השנים, אם כי גם בשלב השני בהתפתחותו של המרכז היה עדיין קהל קוראים וקונים גדול מאוד יחסית. לדוגמה, כתובים נמכר בשנה הראשונה (1926) ב־3,000 עותקים, ומרבית העותקים נמכרו בארץ ישראל. במספרים של ימינו, היקף קהל הקונים (ויש להנחיה שקהל הקוראים היה גדול הרבה יותר) אקוויואלנטי למכירה של ספר ב־40,000–80,000 עותקים, כעוד שבממוצע נמכר כיום ספר של ספרות יפה ב־1,000–2,000 עותקים.

אולם עובדת מציאותו של קהל קוראים גדול מאוד יחסית לא יכלה לחפות על מספרו האבסולוטי הקטן, שכתוצאה ממנו לא היה הקהל מסוגל לקיים את הספרות מבחינה כלכלית. המרכז הספרותי באירופה, לעומת זאת, נהנה בשנות פריחתו (החל מאמצע שנות השמונים של המאה הקודמת) מציבור קונים וקוראים גדול הרבה יותר (למשל, כתב-עת עשוי היה להימכר ב־10,000 עותקים; ראה מירון [6], 447). המימסד הספרותי באירופה התאים את עצמו לספק ביקוש לקהל קוראים גדול, וזו גם היתה הסיבה למשבר שפקד אותו לאחר שאיבד את קהל הקוראים. (אובדן קהל הקוראים של מרכז הספרות העברית באירופה היה כרוך בתהליך מורכב: האינטליגנציה פנתה לספרות הזרה, ואילו המעמד הבינוני

פנה בעיקר לספרות היידיש ודחה את הספרות העברית החדשה, משום שלא היה מוכן לקבל את הנורמות של דור התחייה: ראה מירון [6]). את תהליך נדידת המרכזים באירופה ניתן לפרש, לאור זאת, במידה רבה כחיפוש אחר קהל קוראים אלטרנאטיבי לקהל הקוראים שאבד. בארץ ישראל, נוצר מן ההתחלה קהל קוראים קטן שמימש מייד כמעט את כל הפוטנציאל שלו – מצב שהיה שונה שוני עקרוני מזה שבאירופה, שם היה הפוטנציאל של קהל קוראים גדול הרבה יותר. אולם מה שהיה חשוב יותר לגבי התפתחותם של החיים הספרותיים בארץ ישראל, היתה העובדה שקהל הקוראים הכתיב במידה רבה את האפשרויות המו"ליות, את האפשרויות של כתיבה העת הספרותיים, את מעמדם הכלכלי של הסופרים, ובמידה רבה גם את הסטאטוס הציבורי שלהם. הבסיס הכלכלי הרעוע של החיים הספרותיים דרש מאנשי הספרות נכונות להקרבה אישית רבה, או לחילופין, יצר הזדקקות לתמיכה פרטית, ציבורית או מפלגתית בספרות. ברנר וחבריו אכן גילו באותה תקופה נכונות להקרבה אישית רבה, כפי שאמר ר' בנימין מאוחר יותר במכתב ללחובר: "היו ימים בארץ שהספרות תפסה מקום בראש" (גנוים 11211/103), או במכתב אחר, לשלום שטרייט: "צריך להפסיד בספרות איון פרוטות" (גנוים 27460/5).

הבסיס הכלכלי של החיים הספרותיים בתקופת ברנר השתנה מהישענות על יוזמה פרטית (ברנר, ר' בנימין, האחים שטרייט ואחרים), להישענות על יוזמה ציבורית (המעורבות של המשדר הא"י, במיוחד בתקופת מלחמת העולם הראשונה) ולאחר מכן להישענות על יוזמה מפלגתית (הוצאת כתיבה העת הספרותיים האדמה ומעברות על-ידי מפלגת הפועל הצעיר ומפלגת אחדות העבודה). מעניין לציין שתהליך ההשתנות של הבסיס הכלכלי של החיים הספרותיים חזר על עצמו גם בשלב השני בהתפתחותו של המרכז הספרותי. תחילה התרכזו רוב היוזמה המו"לית בידיים פרטיות, לאחר מכן גברה ההישענות על תמיכה ציבורית, ולקראת שנות הארבעים גברה מעורבותם של מפלגות הפועלים בפעילות המו"לית, והן שלטו במרבית הוצאות הספרים המרכזיות.

בשלב הראשון בהתפתחותו של המרכז הספרותי בארץ נקבעו אפוא דפוסי הפעילות המו"לית, נקבע אופיו של קהל הקוראים ועוצב הסטאטוס של הסופר העברי. המרכז הספרותי שעבר מאירופה לארץ ישראל עם תחילתו של השלב השני בבנייתו של המרכז הספרותי, נאלץ להסתגל לדפוסי אלה, כמו גם לצורת אירגונו השונה של היישוב בארץ ישראל. היישוב בארץ ישראל התארגן במסגרות מפלגתיות (ולא ציבוריות-כלליות) שמהן נגזרו המסגרות האחרות (מקצועיות, חינוכיות וכו'). כלומר, המימסד הספרותי שעבר לארץ ישראל (וזאת רק לאחר שהתברר לו כי על הספרות העברית באירופה נגזרה כליה), נאלץ להסתגל לממדים שונים של פעילות (שינוי שהוצאת דביר, למשל, העסוקה במפעל הכינוס הגדול ובמפעלים אחרים מסוג זה, התקשתה להסתגל אליו), לתנאים

החדש על-ידי כך שחסם בפניו את הדרך לאגודת הסופרים, וכך הפך את אגודת הסופרים מאיגוד שפעל על בסיס מקצועי לאיגוד שפעל על בסיס חברתי.

האגודה לא הצליחה לתפקד כאיגוד מקצועי ולא הצליחה לדאוג לזכויות המקצועיות של הסופרים, אפילו לא האלמנטאריות ביותר. (רק כעשרים שנים לאחר הקמתה נחתם הסכם בין המו"לים לבין אגודת הסופרים על תשלום שכר סופרים, ואילו עד אז היתה שאלה זו נתונה לכושר המיקוח של סופרים, וסופרים רבים נאלצו לממן את הוצאת ספריהם לאור מכיסם הפרטי.) למרבה הפלא, לא כך היה המצב בתקופת ברנר. למרות שלא היה קיים אז איגוד מקצועי של סופרים, ידעו ברנר וחבריו לדאוג לזכויות הסופרים, ולמרות כל הקשיים הכלכליים היה שכר הסופרים בימי ברנר כשליש מתקציב הספר (ברנר התעקש לשלם שכר סופרים גבוה, גם כשהיה נתון בקשיים כספיים; ראה לדוגמה ברנר [4], איגרת 575). אגודת הסופרים הפכה אפוא תוך זמן קצר למעין מוסד ציבורי שהסתפק בהצהרות מילוליות, בפניות אל הציבור, בהוצאת קול קורא ובתגובות על הנעשה בארץ ובעולם. אמנם, כשמנתחים את פעולות האגודה אי אפשר להתעלם מכך שהתנאים האובייקטיביים בארץ ישראל, ובעיקר מציאותו של ציבור גדול של אנשי ספרות המוכנים לבצע עבודות ספרותיות, הקשו על יכולתה של אגודת הסופרים לתפקד כאיגוד מקצועי. אולם נראה שאגודת הסופרים נכשלה בתפקיד זה בראש ובראשונה משום שהמשיכה למלא את הפונקציות הקודמות של המימסד הספרותי באירופה, ולא משום שלא הצליחה להתמודד עם המציאות המקצועית הקשה מבחינתם של הסופרים. כלומר, מה שהכריע במידה רבה את גורלה של אגודת הסופרים היה העובדה שהמימסד החדש המשיך למלא את הפונקציות הקודמות של המימסד הספרותי, והניסיון להשתלב במסגרות החדשות לא היה אלא ניסיון טכני בלבד. כאמור, דבקתו של המימסד הספרותי בדפוסי הקיום שלו באירופה התבטאה גם באמונה הבלתי מעורערת בסטאטוס שלו במערכת הספרותית. ביאליק אכן נהנה בארץ ישראל ובאירופה מסטאטוס גבוה, שאולי שום סופר אחר לא זכה לו. הוא היה רגיל להיות מוקף בעושי דברו ובקבוצה של משוררים שראתה בו את אביה הרוחני, קיבלה את הפואטיקה שלו וחיכתה אותה ("הפליאדה" של ביאליק). אמנתו הבלתי מעורערת של המימסד הספרותי במעמד הביאה במידה רבה לכך שהוא עצמו הכין את הכלים שבהם נלחם בו הדור החדש, בעיקר משום שאיפשר לחלק מאנשי הדור החדש להשתלט על כתביהעת שהקימה אגודת הסופרים, כתובים, ובכך לקנות להם אחיזה במרכז המערכת הספרותית.

כלכליים שונים (כמו למשל היעלמותו המוחלטת כמעט של מוסד המצנאטיות הפרטית והמרתו בקבלת תמיכה מפלגתית או ציבורית בספרות, על כל המשתמע מכך) ולהתארגנות שונה לחלוטין של היישוב כולו. אמנם כבר באירופה חזה המימסד הספרותי בהתמוטטות הבסיס הכלכלי של הפעילות הספרותית שלו, בעיקר משום שאיבד את קהל הקוראים, אבל כשעבר לארץ ישראל, הוא בא מתוך אמונה שכאן יפתרו רוב בעיותיו, ולא ציפה לעמוד בפני שורה של קשיים מסוג חדש.

המימסד הספרותי ניסה להסתגל לדפוסי החדשים של היישוב ושל החיים הספרותיים בשתי צורות מנוגדות: (א) בניסיון לפרוץ מעבר לגבולות המצומצמים של הקהל בארץ על-ידי פנייה אל קהל הקוראים במרכזים הספרותיים בחוץ לארץ; (ב) בניסיון להשתלב בחיי היישוב על ידי התאמת ההתארגנות של המימסד הספרותי להתארגנותו של היישוב בארץ ישראל.

הניסיון לפרוץ אל קהל הקוראים שישב באירופה ובארצות-הברית היה מעין פאראדוקס, משום שדווקא בשלב השני בהתפתחותו של המרכז הספרותי, שלב שבו הוכרו במופגן על הדומינאנטיות של המרכז הספרותי בארץ ישראל (בעיקר בגלל אקט ההעברה של המרכז הספרותי מאירופה לכאן), ניסתה חבורת ביאליק לשוב ולהישען על קהל הקוראים ועל המצנאטים הפוטנציאליים שבמרכזים הספרותיים האחרים. פאראדוקס זה בולט במיוחד לאור ניסיונותיו של ברנר להינתק מן הקשר עם המרכזים באירופה ולהפוך את המרכז בארץ ישראל לאוטונומי (ראה ברנר [4], איגרת 715). חבורת ביאליק, למרות שהכירה עקרונית בחשיבותו של המרכז הספרותי בארץ ישראל, לא יכלה לסגל את המימסד שהעבירה לכאן, ובעיקר לא את היוזמות המו"ליות הגדולות שלה, לתנאי הקיום של המרכז הספרותי בארץ ישראל. היא נאלצה אפוא (ולא תמיד בהצלחה מרובה) לנסות ולהרחיב באופן מלאכותי את הבסיס הכלכלי של המרכז הספרותי בארץ ישראל.

הניסיון להשתלב בחיי היישוב בא לידי ביטוי בהקמתו של איגוד מקצועי של סופרים בארץ ישראל. אולם דווקא איגוד זה, אגודת הסופרים, וכתביהעת שלו כתובים, הם שהפכו מאוחר יותר לשדה הקרב בין שני הדורות הספרותיים, קרב שבאמצעותו הצליחה חבורת כתובים לחדור למרכזה של המערכת הספרותית.

ניתוח המיבנה וההתפתחות של אגודת הסופרים עשוי לשמש מקרה-מיבחן אופייני לחוסר ההסתגלות של המימסד הספרותי מאירופה לדפוסי של המרכז הספרותי בארץ ישראל. פעולותיה של האגודה חשפו לא רק את חוסר יכולתה לתפקד כאיגוד מקצועי, אלא גם את ביטחונה הבלתי מעורער של המימסד הספרותי בסטאטוס שלו במערכת הספרותית – דבר שהקל במידה רבה את מלאכתם של אנשי הדור החדש, משום שאנשי המימסד כלל לא היו ערוכים למאבק, והעדיפו להתעלם מעובדת קיומו. למעשה התגונן המימסד הספרותי בפני הדור

ב. הקמתה של חבורה ספרותית חדשה – חבורת כתובים חבורת כתובים, שקמה כאופוזיציה למימסד הספרותי הקיים והציעה אלטרנאטיבה לפואטיקה שלו, החלה להתגבש שנים מספר לפני שנוסד כתביהעת שעל שמו

גם קראו את יצירותיהם החדשות, בדרך כלל סמוך מאוד לכתיבתן. מי שרצה לבלוט בחבורה חייב היה להביא בפניה את יצירותיו החדשות, או את מאמריו על יצירותיהם של אנשי החבורה, ואלה זכו לתגובה מיידית (אוהדת או מבטלת) מצד השומעים. בדרך כלל עודדו האנשים זה את זה, אם בהתבסאות בעל־פה ואם בכתב. אלתרמן, למשל, כתב לשלונסקי: "אני רואה באופן כתיבה זה את השירה האמתית" (ארכיון שלונסקי, מכון כ"ץ, 2-3:10) ואילו שלונסקי כתב ללמדן: "בפרק זה יצאת למרחב ועוד רחבת ידים לך" (גנזים 1/11575; וראה גם מכתב משלונסקי ושיינמן לנורמן, גנזים א-98356, ומא.ד. שפירא לנורמן, גנזים א-98367).

החבורה שימשה לאנשיה לא רק כמסגרת לכתיבת יצירותיהם ולהשמעתן, אלא גם כמסגרת שחיבה אותם מבחינת התנהגותם ומבחינת הפואטיקה שלהם. הקונפורמיות לנורמות ההתנהגותיות ולנורמות הפואטיות של החבורה היתה מחייבת ביותר, ומי שסטה מכללי התנהגות אלה נענש בנידוי. אחת מנורמות ההתנהגות היתה הכורח בגלויי השינאה לחבורת ביאליק, שסערוני מתאר אותה בזכרונותיו באופן הבא: "בחדר צר ודחוס זה היו מתאגרות העינים לשמע שם ביאליק או 'מאזנים' (סערוני [7], 296). נורמה מחייבת נוספת היתה הנאמנות המוחלטת לחבורה, דבר שהתבסא באיסור לפרסם בכתבי־עת או בהוצאת ספרים שאינם של החבורה. סערוני, למשל, סטה מנורמה זו, "העז" לפרסם במאזנים, ועל כך נענש: "שטיינמן, ברוב קנאותו ל'כתובים', פקד על קליינוד להפקיעני מן השטח לאחר שפרסמתי רשימתי ב'מאזנים'" (סערוני [7], 299). גם אלתרמן נכוה קשות. לאחר ששלח חומר לגזית, קיבל ככל הנראה מכתב חריף משלונסקי, והוא מיהר לענות עליו בזו הלשון: "סיבות למקרה הגזית היה הרושם של מפעל רציני ורב מידה אשר עשה עלי המכתב הפרוספקט של טלפיר והעובדה שעד עתה לא באתי במגע ישיר עם סופר הכתובים. על כן אל נא יראה בעינין זה סימן לסטיה ואל יסיק כל מסקנה" (ארכיון שלונסקי, מכון כ"ץ, 2-3:10; ההדגשה שלי. ז.ש.).

הנורמות המחייבות של החבורה היו תוצאה ישירה של שתי המטרות שהחבורה הציבה לעצמה (במודע או שלא במודע): (א) לדחוק את הפואטיקה של דור התחייה ממרכז המערכת הספרותית ולהציב במקומה את הפואטיקה שלה, ו(ב) כדי להגשים את (א) – ליטול את השליטה במימסד הספרותי מידיו של דור התחייה.

ג. המאבק כדור התחייה – המאבק על השליטה במרכז המערכת הספרותית

אנשי חבורת כתובים סברו תחילה שיוכלו לחדור למרכז המערכת הספרותית על־ידי כך שיזכו בהכרתה של חבורת ביאליק (שלונסקי, למשל, ביקש להוציא לאור את ספר שיריו בהוצאת דביר). אולם תוך זמן קצר התברר להם שלא יוכלו לרכוש את אהדתם של אנשי דור התחייה, והם

היא נקראת. ראשוני החבורה באו מקרב אנשי הספרות הצעירים שעלו אז לארץ ישראל, עוד בשלב המעבר אל השלב השני בהתפתחותו של המרכז הספרותי בארץ ישראל. ניתן לכנות שלב זה בשם "תקופת הדיס", על שמו של כתבי־העת הספרותי היחיד כמעט שראה אור בתקופה זו בארץ ישראל. אנשי הספרות הצעירים שעלו לארץ בין השנים 1920–1924 הוזמנו אמנם לפרסם את יצירותיהם בחבורות הדיס (שיצאו בפורמאט מצומצם), אבל התקשו לפרסם בכתבי־העת הספרותיים המימסדיים. רובם היו מתוסכלים באותן שנים מחוסר האפשרות לפרסם את יצירותיהם בתדירות הגבוהה שביקשו. שלונסקי, למשל, היה ממש אומלל מחוסר יכולתו לפרסם את שיריו, ובמכתב להמאירי כתב על כך באופן בוטה: "כבר הגעתי לפרקי וגם ג' שערות כבר הביאה שירתי, כמדומני, ואת עונתה היא תובעת" (גנזים, א-39119), ובמכתב אחר התלונן: "יש אשר אני מרגיש את עצמי כאותה בתולה שהגיעה לפרקה והיא תובעת את שלה – ואין" (גנזים, א-39116). בין אנשי הספרות שניסו לזיזם באותה תקופה פעילות ספרותית חדשה ונועות היו אביגדור המאירי, יצחק למדן, אברהם שלונסקי, אורי צבי גרינברג ואחרים. לא כולם מצאו את מקומם בחבורת כתובים, חלקם מתוך אי־הסכמה לפעולותיה ולמטרותיה, וחלקם משום שלא היו קונפורמיים לפואטיקה שלה. כשהתגבשו אנשי כתובים לכלל חבורה ספרותית, היו ביניהם אליעזר שטיינמן, אברהם שלונסקי, ישראל זמורה, יצחק נורמן, יעקב הורוביץ, גבריאל טלפיר, יצחק למדן (בראשית דרכו) ואחרים (אך לא א.צ. גרינברג ולא אביגדור המאירי). מאוחר יותר הצטרפו לחבורה אלכסנדר פן ורפאל אליעזר. חלק מתברי הקבוצה פרשו ממנה עוד בטרם התפרקה בסערה גדולה, והחלו להוציא בכוחות עצמם כתבי־עת ספרותיים; כך עשו, למשל, למדן וטלפיר. החבורה התפשטה גם מחוץ לגבולות ארץ ישראל, והיה לה מעין סניף בקובנה, שם ישבו א.ד. שפיר, נתן אלתרמן, לאה גולדברג, ארי גלזמן ושמואל גנס. ואם כי רשימת אנשי החבורה מעידה על כך שגם בשיא פריחתה לא מנתה יותר מעשרים אנשים, הצליחו אנשיה לחזור עמוק לתודעת הציבור, לאו דווקא באמצעות שירתם, אלא בעיקר בזכות שורה של פעולות שפנו אל הציבור כולו, ובזכות האופי החריף של מאבקם במימסד הספרותי (ראה להלן).

החבורה הלכה והתלכדה בעיקר מאמצע שנות העשרים, ופעלה לא רק במסגרת של יחסים מקצועיים, אלא גם במסגרת של יחסים אישיים. היחסים האישיים התבסאו בקשר הנפשי העמוק שבין אנשי החבורה, במעורבותם הרבה בחיים הפרטיים של חבריהם, ובעובדה שנהגו לבלות שעות רבות יחד. היחסים האישיים הקרובים לא רק הפכו את החבורה למעין תחליף למשפחה, אלא גם יצרו מסגרת שבה זכו היוצרים לתגובה ראשונה על הטקסטים שכתבו. אנשי החבורה נהגו להימצא יחד רוב שעות היום בכתבי־הקפה השונים, ושם

במימסד הספרותי ובמיוחד ביאליק; מצד שני, הם ניסו ליצור לעצמם בעיני הציבור דימוי של חבורה נרדפת, המורכבת מצעירים רודפי אמת, שאין מי שמוכן לשמוע להם, מפחד שיחשפו את האמת במערומיה. כך, למשל, כתב שלונסקי במכתב לאביו: "ואת השקר הזה צריך לגלות. ומפני זה מפחד כ"כ ביאליק וחבריו. וכאן קבור כלב השנאה ליכתובים ולבעלי הכתובים. זהו סר"ס אירגון היכול פעם להתחצץ ולהגיד את האמת. צריך, איפוא, להכריחם ולהשמידם" (ארכיון שלונסקי, מכון כ"ף, 3:9-1).

המציאות היתה שונה במידה רבה, משום שלמעשה אנשי כתובים הם אלה שפתחו במסע ההשמצות, והם היו התוקפים ולא המותקפים, אך מבחינת הצלחתו של המאבק היתה חשיבות רבה לדימוי שאנשי כתובים הצליחו ליצור לעצמם, שכן היה בו כדי להביא להזדהות הציבור איתם. בכך קשורה ללא ספק גם העובדה שאנשי כתובים קשרו את שמם לשמות של "נרדפים" אחרים בהיסטוריה של הספרות העברית, כמו אורי קובנר ויוסף חיים ברנר (ראה שירו של שלונסקי "יסעורים", נספח 1) - דמויות שלציבור היה "מצפון לא נקי" ביחס אליהן. בדרך זו גרמו אנשי כתובים לכך שהציבור יעביר רגשות הזדהות מאובייקט אחד, "נרדפי העבר", לאובייקט אחר, "נרדפי ההווה". טאקטיקה זו של יצירת דימוי של נרדפים גם ניתבה במידה רבה את צורת התגובה האפשרית של אנשי התחייה (כל התקפה על אנשי כתובים היתה רק מחוקת את הדימוי) ודחקה אותם לעמדה של התגוננות. דימוי זה הוא גם שנתן לגיטימציה לאופיין החריף של ההתקפות על דור התחייה, התקפות שפורסמו בעיקר בכתובים, החל משנתו השישית (ראה, למשל, מאמרו של שלונסקי על שירו של ביאליק "ראיתכם בקוצר ידיכם", נספח 2, והסאטירות על אנשי התחייה, נספח 3), אך הובאו בפני הציבור גם באמצעות הנשפים הספרותיים שערכה החבורה (ראה המאניפסט "לחי החמור", שהוקרא בנשף הספרותי שבו הציגה החבורה את עצמה בפני הקהל, נספח 4).

ההתקפות החריפות על אנשי דור התחייה הביאו מצד אחד לנידוי הולך וגובר של אנשי כתובים על-ידי אנשי המימסד הספרותי, ומצד שני - להסתגרות החבורה ולהתלכדותה. אנשי המימסד ביקשו לנתק כל מגע עם אנשי כתובים, והתייחסו אל החבורה כאל חבוכת "משוגעים". במכתב לאשר ברש כתבה אסתר ראב: "ובכתובים הם שוב משתגעים" (גנזים, א-41749), ואילו ברש עצמו התייחס למאמר שפורסם בכתובים כאל "דברי שוטה וגס רוח" (מכתב לבורלא, גנזים 15/16246). יחס הנידוי הביא את אנשי כתובים להקצנה נוספת הן בפואטיקה שלהם (הדבר בולט כאשר משווים נוסחים מוקדמים ומאוחרים של שירת שלונסקי), והן בהתנהגותם העוינת כלפי חוץ והתלכדותם כלפי פנים. ככל שהמימסד הספרותי התנכר להם, הפכו אנשי כתובים יותר ויותר נאמנים לחבורה ולפואטיקה שלה. אנשים שהיו מחוץ

החלו להיאבק במימסד הספרותי, מאבק שהלך והחריף עם הזמן. בשלב הראשון השתלטה החבורה על כתבי-העת של אגודת הסופרים, שהחל לצאת לאור בשנת 1926, אך כבר בשנתו השנייה יצא לאור על-ידי חבורת כתובים.

כאמור, אנשי המימסד הספרותי עצמם איפשרו לאנשי כתובים להשתלט על העיתון, בכך שמסרו את עריכתו לידי אליעזר שטיינמן ובכך שנמנעו מלהשתתף בעיתון באופן פעיל (את יחסו זה של המימסד אל כתובים יש להסביר ככל הנראה בעובדה שעריכת עיתון ספרותי ופירסום בו לא נחשבו למכובדים מספיק). שטיינמן, שהיה מאוחר יותר לדמות הדומיננטית ביותר בחבורת כתובים, ניסה בשנה הראשונה בכל כוחו לשתף בכתבי-העת את אנשי המימסד הספרותי, אם על-ידי פירסום ראינות איתם, ואם על-ידי דיווח על מעשיהם ופירסום רשימות על ספריהם. אולם מכיוון ששטיינמן היה זקוק באופן דחוף ומתמיד לחומר ספרותי לעיתון, שהופיע אחת לשבוע, הוא נאלץ לפרסם את מי שהיו מוכנים לפרסם בו, ואלה היו אנשי הדור החדש, והבולטים שבהם: שלונסקי, הורוביץ, זמורה ונורמן. גם לאחר שחבורת כתובים השתלטה על העיתון, היא לא יצאה מייד למאבק עם דור התחייה. ההיפך הוא הנכון. גם בשנה השנייה והשלישית להופעת כתובים, לאחר שאגודת הסופרים הסירה את חסותה ממנו, ניסו עדיין אנשי כתובים לחזר אחרי אנשי המימסד הספרותי. הדבר ניכר ברשימות הביקורת האוהדות על אנשי דור התחייה שפורסמו בכתבי-העת, וגם בעצם העובדה שבשנים אלה נמנעו אנשי החבורה מלתקוף את ביאליק וחבורתו. רק לאחר שהתברר לאנשי כתובים כי אנשי המימסד הספרותי דוחים אותם לחלוטין, ומה שגרוע מכך, מתעלמים מהם, החלו אנשי החבורה לנקוט שורה של פרובוקאציות, שבאמצעותן ביקשו לאלץ את אנשי המימסד הספרותי להתייחס אליהם בדרך כלשהי. לפרובוקאציות אלה היה אפקט כפול: אנשי המימסד הספרותי לא יכלו יותר להתעלם מחבורת כתובים ואולצו להגיב על דבריה (אם כי ביאליק נמנע כמעט תמיד להגיב בפומבי, ושלח את אנשי הפליאדה שלו, ובמיוחד את פיכמן, להגיב על הדברים. ביאליק עצמו לא היה אדיש לפרובוקאציות אלה, כפי שמעיד למשל מכתבו אל ד"ר מאיר פינס; ביאליק [3], איגרת א'רמט), ותגובות אלה של המימסד סייעו, כמוכון, לאנשי כתובים להגיע לתודעת הקהל.

באמצעות המאבק עם דור התחייה הצליחו אנשי כתובים לא רק לתרוג משולי המערכת הספרותית, אלא גם להיתפס בתודעת הקהל כמי שזכאים להתמודד על השליטה במרכז המערכת הספרותית. כדי להגיע לתודעת הציבור יחד עם זאת ליצור לעצמה דעת קהל אוהדת נהגה החבורה בטאקטיקה בעלת שתי פנים: מצד אחד, חבוי הקבוצה פירסמו התקפות חריפות על אנשי דור התחייה, התקפות שלא יכלו להשאיר את הקהל אדיש, משום שמשאן לא היה רק הפואטיקה של דור התחייה (שאנשי כתובים ביטלו מכל וכל), אלא גם אישים מרכזיים

סיבות: (1) חלק גדול מהוצאות הספרים לא עסקו כלל בהוצאה לאור של ספרות יפה, אלא רק בהוצאה לאור של ספרות מדעית, שימושית וכדומה. (2) חלק ניכר מהוצאות הספרים שעסקו בהוצאת ספרות יפה העדיפו להוציא לאור טקסטים קלאסיים, בעיקר מתורגמים. (3) הוצאת הספרים היחידה כמעט שעסקה בהוצאה לאור של ספרי שירה, הוצאת דביר, התרכזה במפעל הכינוס, והוציאה לאור את ספרי הכינוס או את שירתם של משוררי דור התחייה, אך לא את ספרי השירה של המשוררים הארץ-ישראליים החדשים. מדיניות ההוצאה לאור של הוצאות הספרים הגדולות, שהעדיפו להוציא לאור ספרות יפה מתורגמת או ספרי שירה קלאסיים, עוררה ביקורת חמורה מצידם של אנשי חבורת כתובים, שקשרו מדיניות זו בניסיונם של אנשי דור התחייה להקפיא את המצב במערכת הספרותית ולשמר את הנורמות הספרותיות שלהם. אנשי כתובים האשימו את הוצאות דביר, מצפה ושיטבל בהרס המורליות העברית והספרות העברית, וניסו להקים להם בעצמם הוצאת ספרים, שתוציא לאור את ספרי השירה שלהם, שנדחו על ידי הוצאות הספרים האחרות. מובן שהוצאת הספרים של כתובים, כמו כל פעולותיה האחרות של החבורה, היתה בעלת אופי חבורתי, ואופייה זה בלט במיוחד לאור מספר הספרים הקטן שהוציאה לאור. ההוצאה פירסמה רק את ספריהם של האנשים הדומיננטיים בחבורה (שטיינמן הוציא לאור בהוצאת כתובים שלושה ספרים משלו), ולא ספרי שירה של אנשים שהיה להם אותו זמן מעמד שולי בחבורה (כמו נתן אלתרמן) או של משוררים שהחבורה הכירה אמנם בחשיבות שירתם, אך לא השתייכו לחבורה (כמו א.צ. גרינברג ויצחק למדן).

בהקמתה של הוצאת ספרים לצידו של כתבי-העת הקימה החבורה למעשה מימסד ספרותי מתחרה למימסד הקיים, ובעצם היתה ערוכה להחליף את המימסד הספרותי הקיים או לפעול בצידו במרכז המערכת הספרותית מאוחר יותר. לכאורה יכלה חבורת כתובים לחדור בקלות יחסית למרכז המערכת הספרותית לאחר מותו של ביאליק בשנת 1934. אולם עוד קודם לכן, בשנת 1933, חל פילוג בחבורה (החבורה התפלגה בתחושת צער, ושלונסקי ביטא מאוחר יותר את כאב הפילוג בכך שכונה את ימי כתובים "ימי בית ראשון"). חבורת כתובים התגלגלה לחבורה ספרותית חדשה, חבורת יחזיון, וזו המשיכה את המאבק נגד המימסד הספרותי עד שהצליחה – באמצעות המימסדים הספרותיים שפיתחה – להשתלט על חלק מהמימסד הספרותי הקיים, בתחילה לצידו של דור התחייה. מאוחר יותר (ככל הנראה מאמצע שנות הארבעים ואילך) הפכו אנשי החבורה, שעברה תמורות רבות, לדמויות הדומיננטיות במרכז הספרותי. כעבור שנים לא רבות הם עצמם היו אלה שניסו לחסום את הדרך בפני הדור החדש, שקם ותבע מהם לפנות את מקומם.

מפרספקטיבה היסטורית נראה כי תהליך בנייתו של

לחבורה סברו שקריטריון ההערכה היחיד של אנשי החבורה הוא הקריטריון החבורתי. שניאור, למשל, סירב להאמין ששלונסקי אכן העריך את שירת למדן וכתב לו בסארקאזם: "אני מוצא את הספר הזה (לעת-עתה) רפה, פרוגרמטי, חוט שחלו עליו כך וכך רעיונות [...] הלא תכתב לי מר א. שלונסקי. כמדומה לי שהללת אותה בפרוש טרם קראך אותה על פי השמועה" (ארכיון שלונסקי, מכון כ"ץ, 238–3:10). החבורה נעשתה יותר ויותר עוינת לא רק כלפי המימסד הספרותי, אלא כלפי כל מי שלא הזדהה איתה לחלוטין. אפילו כתבי-העת הדים, ועורכי אשר ברש ויעקב רבינוביץ, שנתנו לשלונסקי אפשרות לפרסם את שיריו והוציאו לאור את ספך שיריו דו, "זכור" למאמר ביקורת חריף של שלונסקי (כתובים, ב, גיל' מו, 16.8.1928). חבורת כתובים חילקה מעתה את העולם הספרותי לשניים: אלה המשתייכים לחבורה ואלה שאינם משתייכים אליה, ואפופיזיה זו היא שהינחתה את פעולותיה מראשית שנות השלושים ואילך.

ההשתלכות על כתובים והקמתה של הוצאת ספרים מאוחר יותר (במלים אחרות, בנייתם של מימסדים ספרותיים אלטרנאטיביים) חייבו את החבורה לגייס משאבים כספיים למימון פעולותיה. החבורה הוכרחה למצוא מקורות מימון חליפיים לאלה של המימסד הספרותי. המחסור במשאבים הכספיים, והתחושה שהמימסד הספרותי השתלט על כל המקורות הכספיים של הספרות העברית, החריפו כמובן את היחס העוין אל דור התחייה, ואל המאבק בין שני הדורות הספרותיים נלווה אפוא גם האספקט הפינננסי. במכתבים פרטיים התלונן שלונסקי על כך שביאליק משתלט במירמה על הכספים הזורמים לספרות העברית (ראה מכתבו לאביו, ארכיון שלונסקי, מכון כ"ץ, 1–3:9), והסכסוך הכספי הפך מאוחר יותר לגלוי, כששטיינמן האשים את ביאליק שנטל לחבורתו כספים שנאספו בברלין. סכסוך זה הביא את ביאליק לכתוב לשטיינמן: "ריח הפרוטות הוציאך מדעתך וטעית טעות כפולה" (ארכיון שטיינמן, מכון כ"ץ, 1:7204). המשאבים הכספיים המצומצמים הגבילו את אפשרויות הפעולה של החבורה, ומנעו הגשמת תוכניות רבות, אך למרות זאת נכנסה החבורה גם לפעילות בתחום המורליות, משום שהיה עליה להתמודד עם מדיניות הפירסום של הוצאות הספרים באותה תקופה.

המאבק בין שתי החבורות הספרותיות, וניסיונה הנואש של חבורת ביאליק לשמר את הסטאטוס שלה, ניכרים גם במדיניות הפירסום של המורליות העברית באותה תקופה. אמנם, החל משנת 1924 שונה אופייה של המורליות העברית, בעיקר בעקבות העברתן של הוצאות הספרים הגדולות מאירופה לארץ ישראל וייסודן של כמה הוצאות ספרים חדשות, אך גם בגלל התרחבות הבסיס של קהל הקוראים, התבססותה של תעשיית המורליות ותחילת מעורבותן של המפלגות בפעילות המורלית. אולם שינוי זה לא הביא כמעט להקלה במצוקת הפירסום של הסופרים המשוררים הצעירים שישבו בארץ ישראל. היו לכך כמה

הספרותית. לאחר שנים של מאבק היא יצאה וידה על העליונה, ואנשיה שלטו במרבית חלקיה של המערכת הספרותית (בנורמות השירה, במדיניות העריכה, התרגום, בפומנאות ובתיאטרון), וזאת למרות התמורות הרבות שחלו ביחסים בין אנשי החבורה והתמורות החשובות שחלו ביחסיהם של רוב חבריה עם המימסדים החוץ-ספרותיים, בעיקר משנות הארבעים ואילך.

המרכז הספרותי בארץ ישראל ויצירתם של החיים הספרותיים היה במידה רבה הומלוגי לתהליכים דומים שחלו במיגורים אחרים של התארגנות החברה היישובית, כלומר הקמתו הבורומנית של המימסד על מכלול מרכיביו תוך כדי המאבק על השליטה בו.

חבורת כחובים (בגלגולים הרבים שעברה) התארגנה כחבורה ספרותית למאבק על השליטה במערכת

נספח 1

א. שלונסקי

יסעורים*

מאורי קוקר המגדף עד יוסף-חיים סרוף הפחד
אחת הדרך המחוקלת ביו כרמי צמי.
אנשי ארץ סקביטונים הקכו לפלג נחת
לשוט בשקתון ככרבורי הדמי.

"נים-נים" להם יחש עץ-אל שר הרדם,
"אט-אט" וזקמו להם חקמי-גמ-זו -
להם הערשלים פתויו האדם
על דרך לא-נפגעת לא קמו.

להם משמו היום, להם יקחת האלה -
והרקבה - והרקבות -
להם תמיד חקמה, בהקמו העלה,
מתחת לטובה, מורשת האבות.

מקל זלזל	להם חתף
אקרת חזל	בשיר הערש;
להם חזל	להם פה טוב
קמתוח ברו:	שירים לכתוב
מקל זנף	וגם ללסוף
צפור קנף	חלמת הערם.

* יסעור - צפור הערש; Буревестник
(על דרך ישרוף וכד').

לקם תמיד יקכה	והיא צוקמה דקם
אל העלה ורנת,	קאמצע העלגלת - -
ומפרנס חקמה	אד פתע להקם
להם יבול השכת.	פתחים מערבלת.
ומעט חרחו לשי	אכו, נשלם וקם
ומקרת מר לנחת,	זה שקתון הקצב.
וקכה - כחשאי -	יראי: גם על שקתם
תצמח להם קרמת.	התבצע קצף.

ובאשר השליח קרחו הקצב העפוני -
לקחת התחמטו העפע ששוק העלע,
והכרבור השט היה לצפעוני
לקרף הפסעורים שהשכרם אלה.

הפרישו בו, קל אלופי הדמי,
(פה טוב היה השיש בקלגי הנחת!)
אחת הדרך המחוקלת ביו כרמי צמי:
מאורי המגדף עד יוסף-חיים סרוף הפחד.

(כתובים, ה, גיל' ה, 16.10.1930. השיר התפרסם גם בכל כתבי אברהם שלונסקי, ב, 203, בשינויים ותוספות)

נספח 2

אשל [שלונסקי]

"ראיתם שוב בקוצר ידכם"

מאורע נפל בקרית ספר שלנו, הראוי ממה בחינות להכתב על גליון: המשכילים לראות את המכאיבלב שבמגוחך - יוכלו להסיק מסקנות. הנה הליברטו:

בשורה בעתונות: המשורר ח.נ. ביאליק כתב שיר!! מחזיק 50 שורות!! הוא יתפרסם בגליון פלוני של שבועון אלמוני. ושמה בעירה: מזל טוב! ולד פיטוי חדש! בן זקונים! ולא הרגישו הצהלים, כי בכל ההשתדלות הזאת לעשות נחת רוח לרבי, וביחוד בנוסח הכשורה, היתה שרות משונה של התעללות-בשוגג. יותר מדי השתוממות לעובדה של כתיבת שיר. יותר מדי... עד כי

מאליה עלתה האסוציאציה של "ה' פקד"... ולכך ודאי, לא נתכוונו המבשרים. והרי אצל הגויים, ב"ה, כותבים המשוררים גם ב"גבורות" - ואין תוקעים על כך בשופרות. והשיר נדפס. שיר - כמו שיר. ככל שיר מסוג זה. כלומר: שיר הזמנות, שהיה עלול לעשות רושם אקטואלי לאלא החזרה הפסוקית על מה שכתב המשורר לפני שנים רבות, וביחוד אילמלא קדמו לו השירים הפוליטיים הנמצאים ממנו בשירה העברית החדשה. וכך - שגרה מאומצת, ומשום כן רפויה. קצת לשון-קודש הרבה ביטויים, שבפרוזה סתם הם נמחקים בקולמסו של העורך משום לשון נקיה, ובפיוט הם מעידים על חסרון נביעה חזונית המתמלא בתחליף, בצוחנות. זהו "פלצט" ושצף של משוררים, שבלשון השיר יאמר עליה, "המשועים אחווי עוית ומרותחי קצף". האנשים הטובים הללו אשר מנו בדחילו את האותיות ואת השורות

בכצבו משם, מתוך הבצה, סימנים לדבר אחר: טלפים".
האם לא מן המקור הזה גופו נחצבו אותם "7 התועבות" ר"ח
השרצים? ובכן: ברנר "דומה לכיעור" וכו'... ועכשיו -
הרביזיוניסטים - מק וצרת וכו'... היינו הר. לא על המגודף
מעידים הדברים אלא על זכותו של המקור הפיוטי, על עוז החיון.
הגורל אוהב להתנקם. כאותו תפריט הגדופים שהוגש לברנר
בידי ביאליק יש עוד פסוק אחד: "איש לא יאמרו לך, ולא פלל
ביאליק, כי נבואתו לא תחקים, כי הוא עצמו יכזיבנה כמו פיו,
לדורנו - ובין השלישייה גם... י.ח. ברנר! ועכשיו נוסעים
הצדוניו של ביאליק לנהלל להרצות על ברנר ובאותו מעמד,
לכבוד ברנר, מדקלמים דווקא את השיר הזה... העתון מודיע:
החברים שמעו את דברי השיר בהערצה למשורר. תלמידי א.ד.
גורדון שמעו את "שפר" הגדופים התמוגגו ואם נשתמש בלשונו
של השיר הם "שתו כמים קלסה וגמעו רוק כממסך ייך".

אכו, אצלנו, כנראה, הכל אפשר. ומשום כן: איז טעם להשתומם
על כל המהומה, שקמה מסביב לשיר בן 50 שורות, שהחצי ממנו
הוא, על כל פנים, מחוץ לזיקה אמיתית אל השירה במשמעותה
האלימנטרית. ועל כל אלה, על כולם כאחד אפשר לפסוק רק
בנוסח השיר הנ"ל: "ראינוכם שוב בקוצר ידכם ובושנו מאד".

(כתובים, ה, גיל' א, 4.11.31)

בשיר הזה, כדי להוכיח ולהוכיח (למיז): אהא! עוד כוחו עמו
(וממילא גם עמנו!) - למה זה לא מנו גם את מספר הגדופים,
שבכל לשון-קדשיותם אין בהם כדי לחפות על מיעוט השירה:
"שמעה... שפר תמיד... צלף מלים נבובות... שקוק משומם
ותועבה... מק... צרעת מתנבאים נכפים... סמאי נפש... 7
תועבות... 8 שרצים... נגועי אלהים... פגול כל קדש... נערים
אוילים... מפלצת... כח... דראון... קלסה... רוק... שכור
מתבוסס בקיאר... האין הכמות הגדופית הזאת תוצאה הכרחית
לאיזה ליקוי באיכותו האין זו אותה נשכנות טפוסית שלדעתו
של ביאליק בדרשותיו היא סימן לחוסר כוח, להיסטריקה?

בעל כרחך אתה נזכר ב"שפר" החרפות, ש.ח.נ. ביאליק זכה בו
בשעתו את בעל "המעורר" י.ח. ברנר וסיעתו. אותו ההד גופו
עולה משם. אפילו אותה המלה "שפר", שכוונתה האסוציאטיבית
ברורה לכל מי שאינו חכים ואינו טפס: "שפר השיח ורחש
השפתותים... היבכות והיללות... זבוביות... התמקמקות... צד
"הזיר"... סיטרא דמסאכותא... ריח רע של דומה לכיעור...
הפטרות שחצנית... בערות צהלת... שער האשפות... צפחית
בלאקריצא... זלף של "טרגיות"... מתחכם ומתעקס ועושה
ערמומיות... היוצא מפיו יש בו איזה טעם... מעין דגים מלוחים
דבש... לא נשרים מנקרים אותם אלא פרעושים עוקצים אותם...

נספח 3

שער ההתלולה

א. חפזי

וי, הואי

השיר הזה מקטר-מש
לכל נאהבי -
כמו אלה רייון ופנש
שאר סופרי הני.

הפרוזה שלכם היא נקלעה מאד
ונגינתה - קול גרה בהלעס הקפו -
ולכאורה, צריד היה לכם להיות
לב עמר-גשו ולא אכו.

הרי קל-קד חלק נטוב נאט וקט
עם בת השיר פלות שעה נרבע:
מעט כשרון, מעט זקרון, וגיאורקטיה מעט
וקר-וקד חכמת הגשש ותאור הטבע.

זה נקרא: ספור. זה נקרא: רוקו.
יש חוק ומשקטים גם בתורת הפיט.
אם יש "קתים" לתרוני פיקו
הרי להיות סופר יכול כל בעל-בית...

נושאים לספורים יש די והותר,
קלם ריאלים ולא תלויים על קלימה -
אל חף הערפלים רק המטורף חותר,
לכם יש חר-הנחת מקימים ימיה.

הנה ספור:

בצורה פלוגית יש יהודי פלוגי,

אד, כמובן, על יד ביתו צריד לגור הפקר -
זה היהודי הוא, כמובן, גרוגרת וקני,
זה הגוי - צשיר וגבה-קוקה כהמר.

הפקר, כמובן, הוא גבר, טקש גליח:
והיהודי הוא, נעביד, בעל שקר.
לפקר, כמובן, יש גז-שירות נחמד
וליהודי - לא בית אלא קקר.

אכל לעוקת זאת יש ילד ליהודי,
והוא שוכב ואינו הולך לתדר.
הילד כמובן, רוכב על פיש או על גדי
מתגנב אל גו הכמר בטפסו על גדר.

והילד, כמובן, עולה על איזה עז,
קוטר אגס, קוטר תפוח.
הפקר, כמובן, תופס את זה הלז
וקשלח באבי-אבי-אביו הרוח.

אד בקללה איז די... הפקר, כמובן
מותח את הילד על גבי הקרד
ומרביץ באחוריו, קדרה קל אינו,
נו קד - חצי שעה בערה -

וקד נקלע הילד מספור אל חכריו
ומנוקלה אל נוקלה,
והפקר השמו מה באחוריו
זה ארבעים שנה - ואיז פודה לו.

הילד מתנפח: וי, גדול שקריו!
הילד מתחנן פה באזני קלנו:
- העזילו נא את אחורי הילד העברי
מן הפרוואים שלנו!

מונולוגים

כשאידיליקון נעשה סטיריקון

נאום ד. שמעונוביץ

קבר קתבתי פואמה על אשת איוב
 ואידיליה על בת כנרלעמר...
 לי יש באמתחת פואמות לרב
 ולאף אידיליות יש חמר.

והוא, המבקר, - עם הארץ וכור, -
 אומר כי אנכי כנלי!
 אחרי השלימי חק שירי - הו כרור:
 היתה בסטירות עזנה לי...

בשיר ובפואמה איני אִי־אִי־אִי...
 נו... מילא... אולי... מי יודע...
 אולם מי כמני כותב כפשאי
 משלים על פלכים ופטרדעז

יש, שכח לאל, לפונקו ואקרילוב
 ואזופוס חכם העליליה.
 הגה מעטיו הסטירות אהלב
 גם אני - משורר האידיליה.

יש "ריו" ויש "שו" ויש "גד" ויש "אד",
 הידד, חרזות הבקר!
 ומה אם בהומור, חלילה וחס,
 יש חקר ולמעלה מחקר?

הרי לא ההומור עיקר המקנן,
 עיקר המקנן הוא: הפעס...
 חספתי פשוט לתרה, אך מוכן:
 המצפון לי אומר: אל נא תעש!...

אינני גבור ואינני עלוי -
 מנקס - כמורה בגימנסיה...
 הרי לא אוכל לתרה בגלוי,
 אחרת, לפחות, באיתבסניא.

אני הו בכלל מאנשי הנמוס
 השלנה, האידיליה, הישן -
 אנכי בשמו השקט עמוס
 כפרות כפשו או בגשן...

השמו מפרע למלכת השיר,
 אך משלי אזופוס אמטיר עוד!
 ואם ירצה השם, לי וציאי ב"דכיר"
 עוד כרה שמו של סטירות.

ארגון

נאום אלישבע

"נחוז כשרוז לטיטנה?"
 לא אכיו לחלוטיו: למה?
 הגה מכוס אחת קסנה
 שפכתי חביות ריקלמה!

שפכתי פה, שפכתי שם -
 ברוסיה, פולין, פלשתינא
 הרי לא בי הוא האשם
 כי את הסוד נקשי הבינה.

וזה הסוד: צריר ארגון!
 וריקלמאל בעל!
 ואז ממילא יארגון
 קורי פרטמת על כל שעל.

הי המבקר, נדד-ככל!
 הכל כקר-נא וככל נע!

רק לקבודי הריקה קול:

הידד לך, רות! הנה, רות מולקו!

ובשרוז נחמד על?
 ועוד קנהה וקהנה?
 באלה איז כל צרה קלל -
 אחלי לגיטה או להיינה?

ולנו די בכוס קסנה
 ובחביות של מיי-ריקלמה
 "נחוז כשרוז לטיטנה?"
 אחרי כל אלה - למה? למה?

את תהלתי מלא עולם,
 ורק "בתובים" אוטמים אננים -
 על כן כגדל נואלם
 בהם נשמתי ב"מאננים" -

(כתובים, ד, גילי ג-ד, 6.10.1930)

נספח 4

א. שלונסקי

לחי החמור
מניפסט בחרוזים

קצחו מבית שפאי, בני מרד וקמר,
 רבו מבית הלל הרוד מני צמר
 גנו סוררת מקרם החמר
 מול יצר שלכת, הסתו והגמר, -
 כי כן משפטו של עולם ככל דור

ברשות אננים וסופרים וכלי זמר,
 ברשות השנה המגמר בקל זמר, -

עָתָה יִסְמַח לְסִגְיָכֶם הַקְּדוֹר:
"לְחֵי הַחֲמוּהוּ"

גב בריונים הוא – וְלֹא בֵּית הַנֶּעַד
לְכָל כֹּהֵן הַפָּרֶז וְצִנְעֵי הַנֶּעַד
הַנֶּס מִן הָאֵשׁ וְהַמְּרֹד בְּרִעְדוֹ:
מֵאֹרֶת קַל פְּרִיז, שֶׁהֵסֵם בּוֹ קֶזֶם,
שָׁנָא זַע,
נְרֵהֶסָה
וְדָגַשׁ חֲזַק, – –
הוא נרס הוא למארה זו יוֹזֶק
קָרַב לַמֶּדֶשׁ נִגְדַּד מְרֹד הָאוֹר –
בְּלֵחֵי הַחֲמוּרוֹ!

אם הִנֵּה אוֹ קוֹנְצֶרְט יַעֲרֹכוּ –
פֹּה יִשְׁפֹּס עֲלֵיו: כִּהּוּ וְאִידוּ הוּא
פֹּה יִסְקַל לְכָל בּוֹקֵר בְּשֶׁרֶז,
פֹּה יַעֲגֵר לְחַד בְּשֶׁרֶז,
הַשֶּׁשׁ יִשְׁשֵׁף פֹּה לְכָל שֶׁמֶר וְסֶלֶף
וְלֹא יִתְנַשֵּׂא בְּרִב־בִּירֵב לְשֶׁר אֶלֶף,
וְכָל הַמְשֻׁחֵת אֶת טוֹב טַעַם הַדוֹר
קָבַר יִשְׁכַּר פֹּה קְבוּרַת הַחֲמוּר.

קַל אָבוּ מִסִּיר לִי זֹעֶקֶת: כִּי מוֹם בִּי!
וְאֵת הָאֵמֶת אִיו מִבִּיעַ בְּפוּמִי.
כִּי לֵהֲגַ, שִׁשֶׁת חֲגֵף, בּוֹקֵה וּמְבֹקֵה –
וְאִיו לְמַכְשֵׁר פֹּה וְאִיו לְמַבְקֵר!
הַגְּנָא הוּא כִּחֵץ הַמְשֻׁחַת בְּנִפְתָּה,
וְהַשֶּׁבַח – אִיִּם מְכַל עֲגֵשׁ הַתַּחַת:
קָתַר יִתְנוּ לְכוּ אִשֵּׁי אֵט וְפַחַד,
וְלַעֲנִי סַעַר יִקְשׁוּ פֶה וְסַחַת.

נֶסֶד כִּי יִפְרֵז פֹּה בְּסַעַר וּבְקַמְפוֹ –
מִי אֶת אֲזִנֵּי הַצְּנוּעוֹת לֹא אוֹסֵם פֹּה!
מִי לֹא מְגִיף פֹּה מִפַּחַד קַל תְּרִים
קְלָפֵי הַשֶּׁמֶר אֶחָד אִם יִתְרִים!
שָׂרֵי הַעֲדָה פֹּה יִשְׁכְּבוּ בְּכָל שַׁעַר
בּוֹדְקִים קַל אִישׁ רִיחַ: אִילֵּי אֶת הַסַּעַר
חֲלִילָה וְחַס לֹו הַבִּיא, זֶה הַנֶּעַד.
– סְקֻלֵהוּ!
– שְׁמֻטוּהוּ!
– הַבְּזוּהוּ!

– עַד תּוֹמוֹ

אָתָּה פֹּה כֹּה נֶגְדַּר, אָתָּה פֹּה יְתוֹמוֹ!
בְּזוֹאת הַמְּמַלְכֶת, בְּזֶה הַמְּשַׁקֵּר –
אָתָּה מִיִּתְרוֹ!
כְּקֶלֶב נּוֹכַח, כְּיִלְלַת פּוֹ –
אָתָּה הַסִּיּוּן!
רִיחַ נְרֻדָּת, בּוֹדְדָת, מוֹרְדָת –
פֹּה – בְּמוֹלְדָת.

הֵם לְעוֹכֵר יִשְׁמֹחוּ וּבְטָרֵם
תִּשְׁלַח אֲמַתְּךָ יְנִידוּךָ בְּחָרֵם.
בְּרֹאשׁ קַל חוֹצוֹת יֶאֱרָבוּ, וּמִשְׁשֵׁת
חֲצִים יִשְׁלַחוּ – עַל אֲמַת לֹא נִדְרָשֶׁת.

וְזֶה קַל הַסּוֹד! וְזֶה קַל הַלְּחָם!
עַם חֲסֵד עֲלִיוֹן – הֵם עוֹמְדִים עַל הַמַּסַּח:
– שִׁירֵי הַחֲצֵר הִקְהָ לָנוּ הַכ עוֹד –
אֲנַחְנוּ נִקְטִיר לָךְ קִטְרֶת כְּבוֹד!
רַם הִיָּה לָנוּ עֶבֶד, רַם עֶבֶד, רַם עֶבֶד –
אוֹ אֲוֹ נְרִכֶיךָ בַּחוֹצוֹת בְּמַרְכָּבָת!
נְסֻתוּפָת, נְחוּפָת, נְרִיץ רִיחַ וְקֵרָא:
פֹּה יַעֲשֶׂה לְסִיּוֹן שְׁאֲנַחְנוּ רוֹצִים בִּיקְרוֹ!
יְבִהִידוֹ בִּיהִידוֹ נְרִשׁוּ וּבְחֲרוֹתוֹ נְשַׁטֵּר – –
נִיו

לא!

אֲנִי קְנַתְרִ! קְנַתְרִ! קְנַתְרִ!
כִּי טוֹב לִי לְשִׁמוֹץ מִקִּיָּם: – הַבּוֹז!
מִתְשׂוֹאוֹת חֲחוּ וּמִקְלָצֵלִי זוֹ!
מִה טוֹב: מִיִּם עָר! מִה זַעֲמָת, פֶּת בְּמַלְחָ:
הֵה, רַם לֹא יוֹחֲגֵף מִשְׁלַחַת הַסַּעַר – –
עַל כֹּה תִבְרַד לִי מִדוֹר וָעַד דוֹר,
לְחֵי הַחֲמוּרוֹ!

אֶת שְׂדֵמוֹתֵינוּ נִשֵּׂה מִן הַשִּׁיחַ,
מִן הַבְּקֻרָת גְּרֵשׁ אֶת הַצִּיִּם,
מִן הַשִּׁירָה – אֶת סַפְסַת הַפִּיט,
מִן הַתְּקֵרָה – אֶת קַל "שְׁמֹן הַנִּיחַ"
קוּם וְסוֹק פֹּה אֶת גְּדָק הַבַּיִת,
וְהַצִּילֵנוּ מִמוּט וּמִמִּיט –
שְׁמוֹר וְשָׁקוֹר וְעָדוֹר וְאָמוֹר:
לְחֵי הַחֲמוּרוֹ!

(כתובים, ג, גיל' כו, 28.3.1929)

מראי מקום

1. אבן זהר, איתמר. "הספרות העברית הישראלית: מודל היסטורי". הספרות, ד מס' 3 (יולי 1973), 427-440.
- 1א. —. "עיון מחדש בהיפותוזת הרבי-מערכת". הספרות, 27 (דצמבר 1978), 1-6.
2. אונגרפלד, משה. "בין ביאליק לשלונסקי". חאזנים, לו, מס' 2 (תמוז תשל"ב), 105-107.
3. ביאליק, חיים נחמן. אגרות ח.נ. ביאליק, א-ה, עורך לחובר, פ. דביר, תל-אביב, תרצ"ה.
4. ברנר, יוסף חיים. כל כתביו, ג. הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, תשכ"ז.

5. הרשבסקי, בנימין. "השיטות הראשיות של החרון העברי מן הפיוט ועד ימינו: מסה על מושגי יסוד". הספרות, ב מס' 4 (מארס 1971), 721-749.
6. מירון, דן. "לרקע המבוכה בספרות העברית בראשית המאה העשרים". ספר היובל לשמעון הלפין. ראובן מס, ירושלים, תשל"ה, 419-487.
7. סערוני, י. "פן ופניו – דיוקן וסביבתו". סימן קריאה, 2 (מאי 1973), 295-308.

החוג לתורת הספרות הכללית
אוניברסיטת תל-אביב